

Makaldar Men Metelder / Atasözleri ve Deyimler

Tuvğan Jer, Otan Tuvralı

Tuvğan jerge tuviñ tik.

Er elinde,
Gül jerinde.

Kisi elinde sultan bolğanşa,
Öz eliñde ultan bol.

Esiñ barda el tap

At aynalıp kazıgın tabar,
Er aynalıp elin tabar.

Pelen jerde payda bar,
Öz jeriñdey kayda bar.

Tuvğan jerdey jer bolmas,
Tuvğan eldey el bolmas.

Öz elim öleñ tösegim.

Sağıngan elin añsaydı,
Sarı ala kaz kölin añsaydı.

Tuvğan jerdiñ küni de ıstık,
Tüni de ıstık.

El işi - altın besik.

Elinen bezgen el oñbas,
Kölinen bezgen kaz oñbas.

Otan ottan da ıstık.

Otansız adam - ormansız bulbul.

Tuvğan jerdiñ kadirin,
Şette jürseñ bilersiñ.

Tuvğan jerdiñ jeri de körikti,
Eli de süyikti.

Özge elge ul bolğanşa,
Öz eliñe kul bol.

Baka kölinde patşa,
Jigit elinde patşa.

Memleket, Vatan Hakkında

Doğduğun yere, vatanına tuğunu dik.

*Yiğit memleketinde,
Çiçek yerinde (ağırdır, değerlidir).*

*Yabancı memlekette sultan olacağına,
Kendi memleketinde ultan¹ ol.*

Aklın varken memleketini bul.

*At dönüp kazıgını bulur,
Yiğit dönüp vatanını bulur.*

*Filan yerde fayda var,
Memleketin gibi yer nerede var?*

*Vatanın gibi yer olmaz,
Halkın gibi halk olmaz.*

Öz memleketim, yumuşacık çimen döşeğim.

*Özleyen memleketini özler,
Sarı ala kaz gölünü özler.*

*Vatanının gündüzü de sıcak,
Gecesi de sıcak.*

Halk, altın beşiktir².

*Vatanından halkından bezen yiğit adam olmaz,
Gölünden bezen kaz bahtlı olmaz.*

Vatan ateşten de sıcaktır.

Vatansız insan, ormansız bülbüldür.

*Vatanının kıymetini,
Yâd eldeyken anlarsın.*

*Vatanın yeri de güzel görünür,
İnsanları da sevimli.*

*Başka bir memlekete oğul olacağına,
Kendi memleketinde kul ol.*

*Kurbağa gölünde padişahtır,
Yiğit memleketinde padişahtır.*

1 Ultan: Ayakkabının içine konan keçe, kösele
2 Toplumun içindeysen, altın beşiktesin.

Mal konıs izdeydi,
Er tuvısm izdeydi.

Esi bütin elden şıkpaydı.

* * *

Eñbek Pen Kesip Tuvralı

Eñbek tübi - bereke,
Köptiñ tübi - mereke.

Beynet, beynet tübi - zeynet.

Eñbek etseñ emersin.

Er kadirin el biler,
Zer kadirin zerger biler.

Kesip, kesip tübi - nesip.

Eñbek kılsañ erinbey,
Toyadı karnıñ tilenbey.

Eñbegi azdıñ,
Önbegi az.

Jan kıynalmay
Jumis bitpes,
Talap kılmay
Muratka jetpes.

Er devleti - eñbek.

Beynetiñ kattı bolsa,
Tatkaniñ tetti boladı.

Kezi kelse ketpen şap,
Mayrılmasa kayrılısın.

Tek jürgenşe,
Tegin iste.

Erte turğan jigittiñ ırısı artık,
Erte turğan eyeldiñ bir isi artık.

Eñbeksiz is bitpeydi,
Erinşektiñ kolu jetpeydi.

Küşine senbe,
İsiñe sen.

Eñbegin saylı bolsa,
İşkeniñ maylı bolar.

Orayı kelse orak or,
Kezi kelse ketpen şap.

*Mal mekân arar;
Yiğit akrabasını arar.*

Aklı başında bir insan memleketinden çıkmaz¹.

* * *

Çalışma ve Meslek Hakkında

*Emeğin neticesi berekettir,
Çoğun neticesi bayramdır.*

Zorluk, zorluğun neticesi kazançtır.

Emek harcarsan emersin.

*Yiğidin kıymetinden halk anlar,
Altının kıymetinden kuyumcu anlar.*

Meslek, mesleğin neticesi nasiptir.

*Çalışırsan üşenmeden,
Doyar karnın dilenmeden.*

*Emeği azın,
Yükselmesi de azdır.*

*Zorlanmadan
İş bitmez.
Gayret etmeden,
Murada ermez.*

Yiğidin devleti, emektir.

*Çektiğin zorluk ağır ise,
Tattığın tatlı olur.*

*Sırası geldiyse çapa vur,
Kertilmezse yamulsun.*

*Boş gezmektense,
Bedava çalış.*

*Erken kalkan yiğidin rızkı fazla olur;
Erken kalkan kadının bir işi fazladan biter.*

*Emeksiz iş bitmez,
Tembelin eli ulaşmaz.*

*Gücüne güvenme,
İşine güven.*

*Emeğin uygun ise,
Yediğin yağlı olur.*

*Fırsatı geldiğinde orak biç,
Sırası geldiğinde kazma vur.*

Erinbeseñ eñbegiñ önedi.

Egini bitkenniñ
Kırmanına kıdır konadı.

Eñbek erdi sıyratadı.
Ömir üyretedi.

Eñbek adamnıñ ekinşi anası.

Bakit kilti eñbekte.

Eñbek ömirdi ajarlaydı.

Azıgımen jer müsindi,
Eñbegimen er müsindi.

Eñbek te eptilikti tileydi,
Erlık te eptilikti tileydi.

Erinbey eñbek kıl,
Jalınbay öner bil.

Jigittiñ jumsağan küşin surama,
Bitirgen isin sura.

Eñbeksiz elge sıymas.

Intımak - Birlik Tuvralı

İris aldı - intımak.

Birlik bolmay,
Tirlık bolmas.

Altav ala bolsa,
Avızdağı ketedi.
Törtev tügel bolsa,
Töbedegi keledi.

Keñespen pişken ton,
Kelte bolmas.

Ağayın tatuv bolsa, at köp,
Abısın tatuv bolsa, as köp.

Teñge - tıyınnan,
Intımak uyımnan.

Intımak tübi - birlik.

Birlik, intımak - baylık, bak.

Köp kuvalasa javdı jeñedi.

Tatuvlık - tabılmas bakıt.

Üşenmezsen emeğin yeşerir.

Ektiği yeşerenin,
Harmanına Hızır konaklar.

Emek yiğidi çevikleştirir,
Ömür öğretir.

Emek, insanın ikinci anasıdır.

Mutluluğun anahtarı çalışmadadır.

Çalışmak hayatı güzelleştirir.

Azığıyla yer biçimli, güzel,
Emeğiyle er¹ biçimli, güzel.

Emek de beceriklilik ister,
Yiğitlik de beceriklilik ister.

Üşenmeden çalış,
Yalvarmadan hüner öğren.

Yiğidin harcadığı gücünü sorma,
Bitirdiği işini sor.

Emeksiz, işsiz yurduna sığmaz²..

Birlik ve Barış Hakkında

Rızkın, bereketin ilk şartı birliktir.

Birlik olmadan,
Dirlik olmaz.

Altı³ kavgalı olursa,
Ağızdaki gider.
Dört⁴ tam olursa, birlikli olursa,
Tepedeki gelir.

Danışarak biçilen kürk
Kısa olmaz.

Akrabalar barış içinde yaşarsa, at çok olur,
Etiler barış içinde yaşarsa, aş çok olur.

Tenge⁵ tıyından⁶ oluşur;
İşbirliği, dayanışma ise örgütlenmekten oluşur.

Karşılıklı anlaşmanın neticesi birliktir.

Birlik, karşılıklı anlaşmak, zenginliktir; mutluluktur.

Çok, kalabalık kovalarsa düşmanı yener.

Barış, bulunmaz bir mutluluktur.

1 Yiğit.

2 Çalışmayı kendi milleti de dışlar.

3 Kardeş, akraba veya aynı milletten insanlar.

4 Bkz. Bir üstteki dipnot.

5 Tenge: Para. Günümüzde Kazakistan'ın para birimi.

6 Tıyın: Kuruş; madeni para.

Köpten koyan kutulmas.

Intımak - ok ötpes savıt,
Tatuvlık - tamaşa savık.

Akıldassañ şeşersañ,
Akıldaspassañ kem kesersin.

Avıl bolsañ kavım bol.

Batırlık-Erlik Tuvralı

Er karuvı - bes karuv.

Er azamat belgisi,
Tüzde mırza, üyde kul.

Malı jok dep erden tüñilme,
Şöbi jok dep, jerden tüñilme.

Nar tevekel er isi.

Eregiste er öler,
Eki batır egesse,
Ekeviniñ biri öler.

Erlik bilekte emes jürekte.

Aylalı batır aldırmas.

Böri azıǵı men er azıǵı jolında.

Ok jetpes jerge kılış suvırma.

Eli kelgen alıp ta jıǵadı,
Şalıp ta jıǵadı.

Şın er jeñse tasımas,
Jeñilse jasımas.

Tokımsız erdiñ batkanın,
İyesi bilmes at biler.
Er jigittiñ kadirin,
Aǵayın bilmes jat biler.

Erdi körseñ kıldır tut,
Astı körseñ kadir tut.

Tevekel tav jıǵadı.

Er arısa - aruvak,
At arısa - tuvlak.

Er jetpeyin demeydi,
Mal jetkizbeydi.

Bolarıñda bolıp öt,
Boz torǵayday jelip öt.
Alıssañ atañ bolsa da jık,
Ayasañ köterip jiber.

Çoǵun elinden tavşan kurtulamaz.

Karşılıklı anlaşma, dayanışma, ok geçirmez bir zırhtır,
Barış, muhteşem bir neşe, eğlencedir.

Akıl danışsın çözersin,
Akıl danışmazsan eksik kesersin.

Köy olacaksın, topluluk ol.

Yiğitlik Hakkında

Yiğidin silahı, beş silahtır.

Has yiğit, has erkek,
Dışarıda bey, evde kul olandır.

Malı yok diye yiğitten ümidini kesme,
Otu yok diye yerden ümidini kesme.

Gözü peklik, sakınmazlık yiğidin işidir.

Kavgada yiğit ölür,
İki yiğit kavga ederse,
İkisinden biri ölür.

Yiğitlik bilekte değil, yürektedir.

Kurnaz yiğit yenilmez.

Kurt azıǵı ile yiğit azıǵı yolundadır.

Okun yetişmeyeceği bir hedef için kılıcını çekme.

Gücü yeten isterse kaldırarak yere çalar,
İsterse çelme takarak yıkar.

Gerçek yiğit yendiğinde aşırı övünmez,
Yenildiğinde cesaretini kaybetmez.

Keçesiz eyerin battığını,
Sahibi değil at bilir.
Yiğidin kıymetini,
Akraba değil yâd bilir.

Yiğit gördüysen Hızır bil,
Aş gördüysen hürmet göster.

Tehlikeyi göze alabilen dağı devirir.

Yiğit zayıflarsa ervah;
At zayıflarsa post gibi olur.

Yiğit yetişmem demez,
Mal yetiştirmez.

Devranınken, saltanatını sürdür;
Boz serçe gibi gökte süzül.
Güreştiğinde baban olsa da yere yık,
Acıyorsan kaldırırver.

Bak keldi dep taspa,
Jav keldi dep sasp.

Armanı jok jigittiñ, permeni jok.

Erlık tübi - birlik.

Er namısı - el namısı.

El konısınan ayrılşa,
Er ırısınan ayrıladı.

Erdiñ jaksısı, elmen oylasadı.
Eyeldiñ jaksısı, erimen oylasadı.

As -Tamak, Tazalık - Densavlıkka Baylanıstı Makal-Matelder:

As adımıñ arkavı.

As iyesimen tetti,
Tabağimen jaksı.

Süt suray kelip şelegiñdi jasırma.

Mıñ "siz", "biz" den,
Bir şıj-bij artık.

Aşarşılıkta jegen
Kuykanıñ demi ketpes.

Karnı aşkan karaşa üyge şabadı.

Bir avılda bir üy aş bolsa,
Bar üy aş boladı.

Atı bardıñ tınısı bar,
Ası bardıñ ırısı bar.

Barında batıp iş,
Joğında satıp iş.

Bal ustağan barmağın jalaydı.

Tarta jeseñ tay kalar,
Koymay jeseñ ne kalar.

Savıp işseñ mıñ kündik,
Soyıp jeseñ bir kündik.

Az kayğın as basadı,
Köp kayğın dos basadı.

Karnıñ aşıa kazan as,
Et bolmasa sazan as.
Sazan tamak emes pe,
Sazandı jurt jemes pe?

*Baht geldi diye aşırı övünme,
Düşman geldi diye şaşkınlığa düşme.*

Arzusu olmayan yiğidin gücü yoktur.

Yiğitlik, yiğitliğin neticesi birliktir.

Yiğidin şerefi, milletin şerefidir.

*Millet oturduğu toprağı kaybederse,
Yiğit rızkını kaybeder.*

*Yiğidin iyisi, milletine danışarak iş yapar,
Kadının iyisi, kocasına danışarak iş yapar.*

Yemek, Temizlik ve Sağlıkla İlgili Atasözleri

Aş,, insan için hayat kaynağıdır.

*Aş, sahibiyle birlikte lezzetli,
Tabağıyla güzeldir.*

Süt istemeye geldiğinde kovayı gizleme.

*Bin "siz", "biz"den,
Bir telaş daha iyidir.*

*Açlıkta yenen
Ütülenmiş derinin tadı unutulmaz.*

Karnı acıkan yoksul eve koşar.

*Bir köyde bir ev aç ise,
Köyün bütün evleri aç olur.*

*Atı olan rahat soluk alabilir,
Aşı olanın rızkı vardır.*

*Varken istediğin kadar ye,
Yokken satın alıp ye.*

Bal tutan parmağını yalar.

*Tasarruflu yersen tay kalır,
Durmadan yersen ne kalır?*

*Sağıp içersen bin günlüktür,
Kesip yersen bir günlüktür.*

*Az hüznü (derdi) aş dağıtır,
Çok hüznü (derdi) dost dağıtır.*

*Karnın açsa kazanı ateşe koy,
Et yoksa sazan pişir.
Sazan yemek değil mi,
Sazanı millet yemez mi?*

Birevge ashana kerek,
Birevge baspana kerek.

Nan - tamaktıñ anası,
Intmak - köptiñ batası.

Avruv astan, dav karındaстан.

Tazalık - savlık negizi,
Savlık - baylık negizi.

Bası amannıñ malı tügel.

Jalkavlık - jaman avruv.

Uykı jastık tañdamaydı.

Bas amanda mal tetti,
Bas avırsa jan tetti.

Avruv atandı da şöktirer.

El-Halık Tuvralı

Elde bolsa eringe tiyedi,
Avılda bolsa avızğa tiyedi.

El javsız bolmas,
Jer davsız bolmas.

Jeri baydıñ - eli bay.

Kasıñdı büldire bilseñ,
Dosiñdı küldire bil.

Edil el bolıp kelgenge suv boladı,
Edireyip kelgenge uv boladı.

Köregen başı eldi ösiredi.

Javğa jalınba,
Doska jarılma.

Alğa da bas, keyin de şegin,
Aylamen üz javdıñ şebin.

Erliktiñ şartı - eline sengendik.

Aybındı saltın el buzbas,
Adamdık saltın er buzbas.

Elüv jıl da el jaña,
Jüz jıl da kazan.

Jutağan jurtın maktaydı.

Eki tentek elge sıymas.

*Kimine yemekhane lazım,
Kimine hane lazım.*

*Ekmek, yemeğın anasıdır;
Birlik ve dayanışma, çoğın hayır duasıdır.*

Hastalık aştan; dava (kavga) kız kardeşten.

*Temizlik, sağığın temeli,
Sağık, zenginliğin temelidir.*

Sağığı iyi olanın mal mülkü de tamdır.

Tembellik, kötü bir hastalıktır.

Uyku yastık seçmez.

*Sağığın iyi iken, mal tatlı,
Başın ağrıdığında can tatlı olur.*

Hastalık, atanı¹ bile çökertir.

Halk ve Yurt (Memleket) Hakkında

*Memlekette varsa dudağıma;
Köyde varsa ağızına kismet olur.*

*Memleket düşmansız olmaz,
Yer (toprak) davsız olmaz.*

Yeri (toprağı) zengin, halkı da zengindir.

*Düşmanını bozguna uğratabiliyorsan,
Dostunu güldürmeyi bil.*

*İdil dostun olarak geldiğinde su oluyor;
Kaşlarını çatıp geldiğinde ağı (zehir) oluyor.*

Bilge önder, memleketi yeşertir.

*Düşmana yalvarma,
Dostuna her şeyini anlatma.*

*İleriye de adım at, gerile de,
Taktikle boz düşman kuşatmasını.*

Kahramanlığın şartı, halkına güvenmektir.

*Heybetli yiğidin töresini halk bozmaz,
İnsanlık töresini yiğit bozmaz.*

*Memleket elli yılda yeni, bambaşka bir memleket olur,
Yüz yılda ise hazan olur.*

Açlık çekmiş insan halkını över.

İki yaramaza memleketi dar gelir.

¹ Atan: Erkek deve.

El ağasız bolmas,
Ton jağasız bolmas.

Eldestirmek elşiden,
Javlıstırmak javşıdan.

Bülingen elden büldirgi alma.

El körki - mal,
Özen körki - tal.

El ulsız bolmas,
Jer gülsiz bolmas.

Halık katesiz sınşı.

Janıs ketse,
Ornına Jappas konar.

Eldiñ közi - elüv.

Eldiñ eldiği erinen tanılar.

Bilek tür de eñbek et,
Etek tür de elge jet.

Katardan assañ da,
Halıktan aspak jok.

Keñ kiyim tozbaydı,
Keñesti el azbaydı.

Adam Jene Onıñ Kasiyetteri Tuvralı

Jaksı adam - eldiñ ırısı,
Jaksı jer jannıñ tınısı.

Adam alası işinde,
Mal alası sırtında.

Ak jürek adam azbas.

Koşkar bolar kozınıñ,
Mañday jağı döñ keler.
Adam bolar balanıñ
Etek-jeñi keñ keler.

Adam bolatın bala
Alıska karaydı.

Atı-tonı bar kiside
Ezireteliniñ küşi bar.

Eki kisi kağıssa,
Bir kisillik orın bar.

At bolatın kulınıñ,
Müşesinen belgili.

*Memleket ağasız (yöneticisiz),
Kürk yakasız olmaz.*

*Barıştırmak elçinin görevi,
Düşman etmek ulağın görevidir.*

Bozulmuş memleketten kamçı alma.

*Memleketi güzel kılan maldır,
Dereyi güzel kılan ağaçtır.*

*Memleket (halk) oğulsuz olmaz,
Yer (toprak) çiçeksiz olmaz.*

Halk, hatasız eleştirmendir.

*Janıs giderse,
Yerine Jappas yerleşir¹.*

Milletin gözü, ellidir.

Milletin millet olduğu yiğidinden belli olur.

*Bileğini sıva da çalış,
Eteğini sıva da halka yetiş.*

*Akranlarını geçsen de,
Halkı geçemezsin.*

*Geniş giysi eskimez,
Meşvereti var millet azmaz.*

İnsan ve Onun Özellikleri Hakkında

*İyi insan, milletine (memleketine) rızktır,
İyi yer (toprak) insana hayattır.*

*İnsanın alası² içindedir;
Malın alası dışındadır*

Yüreği temiz insan azmaz.

*Koç olacak kuzunun,
Alın kısmı tümsek olur.
Adam olacak çocuğun,
Hareketleri çevik olur.*

*Adam olacak çocuk,
Uzağa bakar.*

*At kaftan sahibi kişide³,
Hazreti Ali'nin gücü olur.*

*İki kişi kayarsa,
Bir kişilik yer açılır.*

*At olacak tay,
Uzuvlarından belli olur.*

1 Janıs, Jappas: Boy adları.

2 İnsanın ala, yani dürüst olup olmadığını içine, ruh dünyasına bakmadan bilemezsin; hayvanın ala olup olmadığı ise dışından, dış görünüşünden de bellidir.

3 Aracı ve bineği olan insanda.

Adam körki - şüberek,
Ağaş körki - japırak.

Kisiniñ közine köziñ tüsse,
Köñili jibip, meyiri tüser.

Tav tavğa kosılmas,
Adam-adamğa erkez kosılar.

Kisideginiñ kilti aspanda,

Bolğan kisi boldım demes,
Boldım dese bolğanı emes.

Ay tolğanın bilmes,
Jigit bolğanın bilmes.

Bazarda mıñ kisi bar,
Erkim süygenine selem beredi.

Kisi bolar balanıñ,
Kisimenen isi bar.
Kisi bolmas balanıñ,
Kisimenen ne isi bar?

Bilgen adam tavıp aytadı,
Bilmegen adam kavıp aytadı.

Jigittiñ kunı jüz jılkı,
Arı mıñ jılkı.

Adal adamnıñ atı arımas,
Tonı tozbas.

Adam degen ardaktı at.

Edeplilik ar-uyat,
Adamdıktıñ belgisi.
Turpayı minez, tağı jat,
Nadandıktıñ belgisi.

Tösektiñ tarlığı tarlık,
Köñildiñ tarlığı korlık.

Düniyekor düniyeniñ kuli.

Tabı birdiñ teñirisi bir.

Köre-köre kösem bolarsıñ,
Söyley-söyley şeşen bolarsıñ.

Adamnıñ jürgen jeri gülistan.

Akılsız adam aykaylay keledi,
Jan-jağın jaypay keledi.
Akıldı adam jay-jay keledi,
Jan-jağın baykay keledi.

*İnsanı güzel kılan kıyafettir,
Ağacı güzel kılan yapraktır.*

*İnsanın gözüne baktığında,
Gönlündeki buz çözülüp, şefkati uyanır.*

*Dağ dağla kavuşmaz;
İnsan insanla her zaman kavuşur.*

Başkasının elinde olanın anahtarı gökyüzündedir.

*İyi bir mevki sahibi olan kişi, "oldum" demez;
"Oldum" derse, o olduğu değildir.*

*Ay dolduğunu bilmez,
Yiğit olduğunu¹ bilmez.*

*Pazarda bin kişi var,
Herkes sevdiğine selam verir.*

*Adam olacak çocuğun,
Başkasıyla işi var.
Adam olmayacak çocuğun,
Başkasıyla ne işi var?*

*Bilen insan söylenecek şeyi bulup söyler,
Bilmeyen insan havlar gibi söyler.*

*Yiğidin değeri yüz yulki,
Şerefi bin yulki.*

*Dürüst insanın atı zayıf ve bitkin düşmez,
Kıyafeti eskimez.*

"İnsan", değerli, yüce bir isimdir.

*Edeplilik, şeref, utanç,
İnsan olmanın göstergesidir.
Huysuzluk, yabani olma,
Cahil olmanın göstergesidir.*

*Yatağın darlığı, darlıktır,
Gönlün darlığı², eziyettir.*

Mal mülk tutkunu, maddiyatın kuludur.

Kabileleri (soyu) aynı olanların, Tanrısı da aynıdır.

*Göre göre bilge olursun,
Konuşa konuşa hatip olursun.*

İnsanın yürüdüğü yer gülistandır.

*Akılsız insan, bağıra bağıra gelir,
Etrafındakileri ite kaka gelir.
Akıllı insan yavaş yavaş gelir,
Etrafına dikkatle baka baka gelir.*

1 Olgunlaştığını; iyi bir mevkiye sahip olduğunu.

2 Kıskançlık.

Karav adam künşil,
Meker adam miñşil.

Jerik talğamaydı,
Aşık aldamaydı.

Sanalı adam sağıñdı sındırmas,
Sanasız adam jağıñdı tındırmas.

Kağazğa til bitirgen - kalam,
Jansızğa jan bitirgen - kadam.

Elsiz adam sürinşek.
Akılsız adam erinşek.

Jüni jıǵılǵannıñ küni jıǵıladı.

Sıyлық kımbat emes, süyüv kımbat.

Tenim - janım sadaǵası,
Janım - arım sadaǵası.

Köp izdegen kömbe üstinen şıǵadı.

Arman adamğa kanat.

Armansız adam alıska barmas.

Tar jerde tabıskan,
Keñ jerde kelisedi.

Elin satıp asaǵan,
Eki kün-ak jasaǵan.

Suv da tömen karay aǵadı,
Kışıpeyildilik adamğa jaǵadı.

Bolar adam jeti jastan bas bolar,
Bolmas adam kırıkka kelse de jas bolar.

Öner-Bilim Tuvralı

Önerli jigiti örde ozar,
Önersiz jigiti jer soǵar.

Önerli örge jüzer.

Şeberdiñ kolu köpke ortak.

Önerdi üyren de jiyren.

Ata körgeñ ok jonar,
Ana körgeñ ton pişer.

Kerek tastıñ avırlıǵı jok.

*Cimri insan, kıskanç olur;
Zalim insan, kusurları sayar durur.*

*Aş erme, seçmez,
Aşık aldatmaz.*

*Anlayışlı insan, cesaretini kırmaz,
Anlayışsız insan, çeneni yorar.*

*Kağıda dil veren kalemdir,
Cansıza can veren adımdır.*

*Hâlsiz insan hep tökezler,
Akılsız insan üşengeçtir.*

Cesareti kırılanın, güneşi söner.

Hediye değerli değildir, sevmek değerlidir.

*Tenim canım için sadaka olsun,
Canım şerefim için sadaka olsun.*

Çok arayan gömüye rastlar.

Arzu (hayal), insan için kanattır.

Arzusu, hayali olmayan insan, uzağa gidemez

*Dar yerde (zor anda) kavuşan,
Geniş yerde (rahat bir anda) anlaşır.*

*Memleketi satıp yiyen,
Sadece iki gün yaşayabilmiştir.*

*Su da aşağıya doğru akar,
Alçakgönüllülük insanın hoşuna gider.*

*"Olacak" insan yedi yaşından başlı olur,
"Olmayacak" insan kırıkka gelse de genç olur.*

Sanat ve Bilim Hakkında

*Hünerli yiğiti yokuşta öne geçer;
Hünersiz yiğiti kaybeder.*

Hünerli yukarıya doğru yüzer.

Ustanın eli (ürünü), kalabalığa ortaktır.

*Hüneri öğren, öğrendiğin hünerle yetinmeyip başka
hünerleri öğrenmeye devam et.*

*Baba(sından) gören ok yontar,
Ana(sından) gören kaftan biçer.*

Lazım olacak taş ağırlık etmez.

Jaman erden jaydağım jaksı,
Jaman katınnan boydağım jaksı.

Ustamen jakın bolsañ,
İsiñ bitedi.

Jigit adamğa jetpis öner de az.

Talaptımen talaspa.

Öner - erdiñ kanatı.

Akıl köpke jetkizer,
Öner kökke jetkizer.

Önerliniñ kolu altın,
Öleñşiniñ sözi altın.

Öneriñ bolsa ölemin deme.

Öner - tavsılmas azık, jutamas baylık.

Bilekti birdi jıǵar,
Bilimdi miñdi jıǵar.

Bilimdi ölse,
Kaǵazda atı kalar.
Usta ölse,
İstegen zatı kalar.

Bilimdiden akıl şıǵar,
Akıldı karttan nakıl şıǵar.

Karǵıstıñ eñ jamanı,
Öziñ bilme, bilgenniñ tilin alma.

Akıl azbaydı,
Bilim tozбайdı.

Kitap ğalım - tilsiz muǵalim.

Akıl - dariya, alsañ da tavsılmaıdı,
Jer - kazına, savsañ da tavsılmaıdı.

Okuv tübi - tokuv.

Okuv - bilim bulaǵı,
Bilim - ömir şıraǵı.

Okı da bil,
Oyna da kül.

Oyna, birak jumıstı da oyla.

Ustazı jaksınıñ - ustamı jaksı.

Kitap, közi jumıkka - arzan.
Közi aşıkka - marjan.

*Kötü eyerden, eyersiz binmek daha iyidir,
Kötü kadının kocası olmaktansa, bekârlık daha iyidir.*

*Ustayla jakın olursan,
İşin biter.*

Yiğit insana yetmiş hüner de az.

Gayretliyle (onun gayret ettiği şey için) tartışma.

Hüner (zanaat), yiğidin kanadıdır.

*Akıl çoǵa ulaştırır,
Hüner göǵe ulaştırır.*

*Hünerlinin eli altın,
Şarkıcının sözü altın.*

Hünerin (zanaatın) varsa öleceğim deme.

Hüner (zanaat) tükenmez azık; bitmez zenginliktir.

*Bileği güçlü biri yener,
Bilgili bini yener.*

*Bilgili ölüirse,
Kaǵıtta adı kalır.
Usta ölüirse,
Yaptığı iş kalır.*

*Bilgileden akıl çıkar,
Akıllı ihtiyardan atasözü çıkar.*

*Karǵısın en kötüsü,
"Kendin bilme; bileni dinleme"dir.*

*Akıl azmaz,
Bilgi eskimez.*

Kitap âlim, dilsiz muallim.

*Akıl deryadır; ne kadar alsan da tükenmez
Yer (toprak) hazinedir; ne kadar saǵsan da bitmez.*

Okumak, okumanın sonucu akılda tutmaktır.

*Okumak, bilgi pınarıdır;
Bilgi, ömrün ışığıdır.*

*Oku da bil,
Oyna da gül.*

Oyna, ama işi de düşün.

Üstadi (öğreteni) iyi olanın, tutuşu (yaklaşımı) da iyi olur.

*Kitap, gözü kapalı olana ucuzdur,
Gözü açık olana incidir.*

Önerli kol - bakıtka jol.

İlim - bulak,
Bilim - şırak.

Bilim - arzan, bilüv - kımbat.

İlim - tüpsiz tereñ köl,
Nadandık - nersiz jazira şöl.

Til Öneri Men Oy-Pikir Tuvralı

Öner aldı - kızıl til.

Tizemnen sürindirseñ, sürindir,
Tilimnen sürindirme.

Til kılıştan ötkir.

Til erdi kabirge saladı.

Aşınğan urı bolar.

Pil kötermegendi,
Til köteredi.

Adam könilinen azadı,
Tilinen jazadı.

Til - akıldın ölçemi.

Til buvınsız, oy tüpsiz.

Tili jetkenşe söylegen şeşen,
Koli jetkenşe nuskağan kösem.

Tilñmenen jügirme,
Bilimnen jügir.

Til tetti, bavır kattı.

Oy oylasañ, köp oyla,
Aldı-artın keñ oyla.

Oylap-oylap babalar,
Sözdi dürge teñegen.

Til - tiyeksiz.

Süñginiñ jarası biter,
Til jarası bitpes.

At jüyriği aska,
Til jüyriği baska.

Bas kespek bolsa da,
Til kespek jok.

Hünerli (becerikli el), mutluluğa götüren yoldur.

*Bilim, pınar;
Bilgi, ışıktır.*

Bilgi ucuz, öğrenmek pahalıdır.

*Bilim, dipsiz derin göldür,
Cehalet, susuz engin çöldür.*

Hitabet Sanatı ve Fikir Hakkında

Sanatların en önde geleni, kızıl dildir (söz, hitabet sanatıdır).

*Dizimden (çelme takıp) tökezleteceksen tökezlet,
Yeter ki dilimden tökezletme.*

Dil (söz), kılıçtan da keskindir.

Dil (söz) yiğidi kabre yollar.

İncinen (canına tak eden), hırsız olur.

*Filin kaldıramadığını,
Dil kaldırır.*

*İnsan, gönlünden dolayı azar;
Dilinden dolayı kabahatli olur.*

Dil, aklın ölçüsüdür.

Dil eklemsiz, düşünce dipsizdir (sonsuzdur).

*Dili (sözleri) yettiği kadar konuşan hatip,
Eli yettiği¹ kadar yön gösteren önderdir.*

*Dilinle koşma,
Bilgiyle koş.*

Dil tatlı, ciğer serttir.

*Fikir düşüneceksen, çok düşün,
Önünü arkasını geniş düşün.*

*Düşünüp düşünüp dedeler,
Sözü inciye benzetmişler.*

Dil, kilitsizdir.

*Süngü yarası iyileşir;
Dil yarası iyileşmez.*

*Atın yüğrügü düğün dernekte işe yarar,
Dilin yüğrügü halka önder olmada işe yarar.*

*Baş kesmek varsa da,
Dil kesmek yoktur.*

¹ Gücü ve imkanı yettiği kadar.

Kızıl til - jannın mıyatı,
Abıroy erdiñ kuvatı.

Aşuvıñ kelse kolıñdı tart,
Aytpas jerde tiliñdi tart.

Kotır koldan juğadı,
Pele tilden juğadı.

Til jüyrık emes,
Şın jüyrık.

Söz tapkañğa kolka jok.

Añdamay söylegen,
Avırmay öledi.

Köp söz - kumis,
Az söz - altın.

Kaharlı söz - kamal buzar.

Tildiñ mayın tamızıp,
Sözdiñ balın ağızıp,
Kas şeşender söz aytar.

Tügel sözdiñ tübi bir,
Tüp atası Maykı biy.

Oy oylasañ teñ oyla,
Teñ oylasañ keñ oyla.

Üy-İşi, Otbasına Baylanıstı Makal-Metelder:

Erin bakkan katın,
Elin de bağadı.

Eyel jerden şıkkın jok,
O da erkektiñ balası.
Erler kökten tüskın jok,
Eyel onıñ anası.

Jaksı eyel - ırıs,
Jaman eyel - urıs.

Atadan ul tuvsı iygi,
Ata jolın kuvsı iygi.

Atadan bala tuvar,
Atasınıñ jolın kuvar.

Ata - beyterek,
Bala - japırak.

Ey deytin eje jok,
Koy deytin koja jok.

*Kızıl dil (söz), canın ölçüsüdür,
Şeref, onur, yiğidin kuvvetidir.*

*Öfken kabardıysa elini tut,
Söylenmeyecek yerde dilini tut.*

*Kaşıntı el ile bulaşır,
Belâ dil ile bulaşır.*

*Dil, yürük değıl,
Gerçek, yürüktür.*

Söylenecek sözü bulup konuşana ısrar (itiraz) yok.

*Düşünmeden konuşan,
Hastalanmadan ölür.*

*Çok söz gümüş,
Az söz altındır.*

Öfkeli söz, kale bozar.

*Dilin yağını damlata damlata¹,
Sözün balını akıta akıta,
Has hatipler konuşur.*

*Bütün sözlerin kökü aynıdır,
Hepsinin atası bilge hakim Maykı'dır.*

*Düşündüysen eşit düşün,
Eşit düşündüysen geniş düşün.*

Ev, Aile ile İlgili Atasözleri

*Kocasına bakan kadın,
Halkına da bakar.*

*Kadın yerden çıkmadı,
O da erkeğin çocuğudur.
Erkek gökten inmedi,
Kadın onun anasıdır.*

*İyi kadın, rızık,
Kötü kadın, kavgadır.*

*Babadan oğul doğarsa iyi,
Babasının izini takip ederse iyi.*

*Babadan oğul doğar,
Babasının izinden gider.*

*Baba, büyük çam ağacı,
Çocuk, yapraktır.*

*"Ey" diyen nine yok,
"Yapma" diyen hoca yok².*

1 Tildin mayın tamızuv "mayın tamıza söylev" (Dilin yağını damlatmak) : Güzel konuşmak, ustaca konuşmak; hitabet sanatına hakim olmak.

2 İstedigini yapıyor; özgür.

Altı ul tuvğan ananı
Hanım dese boladı.
Kezek sıylaskan ağayındı
Janım dese boladı.

Balalı üy bazar,
Balasız üy kuv mazar.

Er bala on beste otav iyesi.

Bala - adamnıñ bavır eti.

Jetim bala - kekşil.

Kız avıldın - körki,
Jigit avıldın - erki.

Kızı bardın nazı bar.

Ul - ornındağı tuv,
Kız - aydınnan uşatın kuv.

Jalğız balası bardın şıgar şıkpas janı bar,
Eki balası bardın ökpe bavır, jalı bar,
Üş balası bardın Bukarada kutı,
Korasanda kolı var.

Bak konatın adamnıñ,
Ulı epti, kızı körikte boladı.

Keri kız er tañdamaydı,
Ölgen adam jer tañdamaydı.

Kapka tüsken katındiki.

Olak katın ul tuvsa,
Ya şümeği, ya tübeği jok.

Jaman katın algannıñ javı üyinde.
Eki katın algannıñ davı üyinde.

Atasız ul - batasız,
Anasız ul - panasız.

Tört Tülikke Baylanıstı Makal-Metelder

Koyşı köp bolsa koy aram öledi.

Koy örisi koradan.

Ala koydı böle kırıkkan,
Jünge jarımaydı.

Kara kurt jese, koy semiredi.

*Altı oğlan doğuran anneye,
"Hanım" desen yakışır.
Saygı gösterip saygı gördüğün akrabaya,
"Canım" desen yakışır.*

*Çocuklu ev pazar,
Çocuksuz ev ıssız mezar.*

Erkek çocuk, on beşinde aile reisidir.

Çocuk, insanın ciğerparesidir.

Yetim çocuk, kincidir.

*Kız, köyün süsü,
Yiğit, köyün iradesidir.*

Kızı olanın nazı var.

*Oğlan, durduğu yerde tuğ,
Kız, gölden uçan kuğu.*

*Tek çocuğu olanın uçacak gibi duran canı var,
İki çocuğu olanın desteği, kolu kanadı var.
Üç çocuğu olanın Buhara'da kutu,
Horasan'da eli var.*

*Bahtın konaklayacağı insanı,
Oğlu becerikli, kızı güzel olur.*

*İhtiyar kız koca seçmez,
Ölen insan yer seçmez.*

Çuvala düşen kadınıdır.

*Beceriksiz kadın oğlan doğurursa,
Ya şümeği¹ ya tübeği² yoktur.*

*Kötü kadınla evlenenin düşmanı evindedir,
İki kadınla evlenenin davası (kavgası) evindedir.*

*Babasız oğul, hayır duasız,
Anasız oğul, korumasızdır.*

Dört Çeşit Evcil Hayvanla İlgili Atasözleri

Çoban çok olursa koyunlar helâk olur.

Koyunların otağı ahırdan.

*Ala koyunun yününü ayırıp kırkan,
Doğru dürüst yün alamaz.*

Karakurt³ yerse, koyun semirir.

1 Beşikte yatan bebeğin idrarının tübeğe ulaşmasını sağlayan koyun kemiğinden yapılan alet.

2 Tübek : Beşiğe yatırılan bebeğin altını kirlenmemesi için beşiğin altına oyularak yerleştirilen keçe, bez.

3 Karakurt : 1. Zehirli örümcek. 2. mec. Cadı, yağmacı, zalim.

Arık maldı asırasañ,
Avzı-basıñdı may eter.
Jaman adamdı asırasañ,
Avzı-murnıñdı kan eter.

Toksan kabat torkadan,
Toktışağım terisi artık.

Koy semizi koyşıdan.

Jaksı koyşınıñ,
Kozısı tülep turğanda,
Jaman koyşınıñ
Kunan koyı jüdep turadı.

Mal ösirseñ koy ösir,
Önimi onıñ köl-kösir.

Koy şeldi bolmay,
Töldi bolmaydı.

İs oñına basarda,
Şıbış laktap, kozı tuvar.

Koyñ bolmasa,
Baylıkta oyñ bolmasın.

Koydan kalğan kozı,
Kaskırğa tap boladı.

Koydı koradan sat,
Astıktı uradan sat.

Koy egiz tuvıladı,
Biri konakka soyıladı.
Biri koşkar koyıladı.

Eşkini tülen türtkende,
Şopanıñ tayağına süykener.

Esi ketken eşki jıyar,
Eşkimenen esin jıyar.

Tokal eşki müyiz suraymın dep,
Kulağıman ayrılıptı.

Kasapşığa mal kayğı,
Kara eşkige jan kayğı.

Eşki jeydi ebelek,
Eşkini jeydi kebenek.

Jaman teke süziskek,
Jaman jigıt urıskak.

Eşki soyğannıñ eki malı bar:
Müyizi - pışağına sap,
Terisi - mosısına sap.

Zayıf malı beslersen,
Ağızını başını yağ eder.
Kötü insanı beslersen,
Ağızını burnunu kan eder.

Doksan kat kadıfeden,
Toklumun derisi daha iyidir.

Koyunun semizi koyun çobanıdandır.

İyi çobanın
Kuzusunun yünü ııl ııl parlarken,
Kötü çobanın
İki üç yaşındaki koyunu zayıf, bitkin durur.

Mal yetiştireceksen koyun yetiştir,
Kazancı onun çoktur.

Koyun gözüne perde inmeden
Kuzulu olmaz.

İş olacağı zaman,
Şıbış¹ oğlak doğurur, kuzu kuzular.

Koyun yoksa,
Aklında zenginlik düşüncesi olmasın.

Sürüden geri kalan kuzu,
Kurda rastlar.

Koyunu ahırdan sat,
Mahsulü ambardan sat.

Koyun ikiz doğar,
Biri konuk için kesilir,
Biri koç (damızlık) olarak bırakılır.

Keçi şeytan dürttüğünde,
Çobanın sopasına sürtünür.

Aklını şaşırılmış olan keçi toplar,
Keçiyle aklını başına toplar.

Tokal eşki² boynuz isteyeceğim derken,
Kulağından olmuş.

Kasap mal derdinde,
Kara keçi can derdinde.

Keçi yer ebelek³,
Keçiyi yer kebenek⁴.

Kötü teke süsücü,
Kötü yiğit kavgacı (olur).

Keçi kesenin iki kazancı var:
Boynuzu, bıçağına sap,
Derisi sacayağına saptır.

1 Şıbış: Bir yaşına gelmiş erkek keçi.

2 Tokal eşki: Boynuzsuz keçi.

3 Kumlu yerlerde yetişen bir ot türü.

4 Kebenek: 1. Sadece keçilerde rastlanan bir hastalık. 2. Keçiye söylenen kargış.

Kısır kalğan eşkiden,
Laktağan şıbış artık.

Nar jolında jük kalmas.

Tüye tüzge keledi,
Küev kızğa keledi.

Elsizde eki tüye ayda.

Atan ölse soyılar,
Atañ ölse koyılar,
Kansonar kaydan tabılar?

Bakıravık demeseñ,
Bağalı kölik tüye göy.

Tüyesin kuv bas deseñ,
İyesine tiyedi.

Kabırğalı kara nar,
Kabırğasın sökseñ bak etpes.

Tüye karağan javğa joliğar,
Sıyır karağan toyğa joliğar.

Tüye boyına senip,
Jıldan kur kalıptı.

Köş jüre tüzeler.

Soñğı tüyeniñ jügi avır.

Bir teñge biye bolmaydı,
Eki teñge tüye bolmaydı.

İlgenimdi karaymın dep,
Mingenimnen ayrıldım.

Tüyeli kisi kırğa,
Tüyesiz kisi sırğa.

Tüye jükten kaşıp kutılmas.

Jalğız şapkan at jüyrik.

Azınağan ayğırdıñ üyirin kör,
Menmensigen jigittiñ üyin kör.

Sırın bilmegen attıñ sırtınan jürme.

Atıñ jaksı bolsa,
Bul dünyeniñ pırağı.
Katınıñ jaksı bolsa,
Bul dünyeniñ şırağı.

Jilkıda öt jok,
Kusta süt jok.

*Kısır kalmış keçiden,
Oğlak doğuran şıbış daha iyidir.*

Narın¹ yolunda yük kalmaz.

*Deve düze gelir,
Damat kıza gelir.*

Issızda iki deve sür:

*Buğra ölürse kesilir,
Baban ölürse defnedilir,
Kansonar² nereden bulunsun?*

*Hep bağıırır durur demezsen,
Değerli binek deve değil mi?*

*Devesine yavrusuz dersin,
(Sözün) Sahibine dokunur.*

*Kaburgalı kara nar,
Kaburgasını söksen gık demez.*

*Deve arayan düşmana rastlar,
İnek arayan düğüne rastlar.*

*Deve boyuna güvenip,
Yılbaşı olamamış.*

Göç yürüye yürüye düzelir.

Sonuncu devenin yükü ağır.

*Bir tenge kısrak olmaz,
İki tenge deve olmaz.*

*Yakaladığıma bakacağım derken,
Bindiğim (binekten) oldum.*

*Develi kişi kıra (çıkar),
Devesiz kişi sırra (dalıp gider).*

Deve yükten kaçıp kurtulamaz.

Yalnız koşan at yürüktür.

*Yüksek sesle kişneyen aygırın sürüsünü gör,
Böbürlenlen yiğidin evini gör.*

Sırrını bilmediğin atın arkasından yürüme.

*Atın iyi olursa,
Bu dünyanın kanadadır.
Karın iyi olursa,
Bu dünyanın ışığıdır.*

*Yilkıda öd yok,
Kušta süt yok.*

1 Nar: 1.Tek hörgüçlü asil cins deve.2. mec. Dayanıklı, güçlü, yiğit insan.

2 Kansonar: Kışın karın oldukça çok yağıp hayvan (av) izlerinin görüldüğü devreleri.

Kas jüyrikte sın bolmas,
Kas suluvda min bolmas.

Bar kaşağan kutılmas,
Jok kaşağan jetkizbes.

Jorğa jürisinen pul boladı,
Jaman jürisinen kul boladı.

Tay tuvlap üyirinen şıkpas.

Arık attı tüsip bak,
Karğıp tursa kanatıñ.

At tuyağın tay basar.

Ayğırdı neden salsañ,
Attı sodan minersiñ.

Şiderli atıñ öz atıñ,
Tusavlı atıñ bos atıñ.

Tayak tayğa jetkizer,
Tay kunanğa jetkizer.

Jilkı maldıñ patşası,
Tüye maldıñ kaskası.

Tulpar tübin tabadı,
Jaksı adam elin tabadı.

At sürinbey jer tanımas.

Attıñ beri tulpar bolmas,
Kustıñ beri suñkar bolmas.

Aluvan-aluvan jüyrik bar,
Eline karay şabadı.

At arkasına er batsa,
Ayañşıl boladı.
Erge jattıñ tizesi batsa,
Ağayınşıl boladı.

Eki biye - el ası,
Üş biye - bulak bası,
Bir biye joktıñ kası.

Attan ayrılsañ da,
Er tokımınan ayrılma.

At şappaydı, bak şabadı,
Bak şappaydı, bap şabadı.

At kadirin jok bilmes,
As kadirin tok bilmes.

*Has yürükte bir özür olmaz,
Has güzelde bir kusur olmaz.*

*Mevcut kaçak¹ kurtulmaz,
Olmayan kaçak yetiştirmez.*

*Yorga yürüyüşünden para olur,
Kötü insan yürüyüşünden² (dolayı) köle olur.*

Tay (ne kadar çok) asileşse de sürüsünden çıkmaz.

*Arık ata in de bak,
Yerinden fırlayarak kalkıyorsa kanadındır.*

Atın izinden tay gider.

*Aygırın nasıl bir aygırda,
Binecek atın da öyle olur.*

*Şiderli³ atın kendi atındır,
Köstekli atın boş atındır.*

*Dayak(dal) taya kavuşturur,
Tay, kunana kavuşturur.*

*Yılkı, malın padişahı,
Deve, malın en seçkini.*

*Küheylan soyunu bulur,
İyi insan halkım yurdunu bulur.*

At tökezlemeden yer tanımaz.

*Atların hepsi küheylan olmaz,
Kuşların hepsi sungur olmaz.*

*Çeşit çeşit yürük var,
(Hepsi) Gücüne göre koşar.*

*At sırtına eyer batarsa,
Ağır yürür.
Yiğide yâdın dizi batarsa,
Akrabaya düşkün olur.*

*İki kısarak, halkın aşısı,
Üç kısarak, pınar başı,
Bir kısarak neredeyse yok demektir.*

*Atını kaybetsen de,
Eyerini keçeni kaybetme.*

*At koşmaz, baht koşar,
Baht koşmaz, hazırlık koşar.*

*Atın kıymetini (atı) yok bilmez,
Aşın kıymetini tok bilmez.*

1 Buradaki "kaçak", bir yerde durmayan, hep kaçıp duran hayvan anlamındadır.

2 Hayat tarzından.

3 Şider: Atın ön ayaklarıyla bir arka ayağını birlikte bağlayan ip.

Arğımak attıñ balası,
Az ottap köp juvsaydı.
Asıl erdiñ balası,
Az söylep köp tıñdaydı.

Jilkınıñ bası mıñ kaladan kaytadı.

Jüyrık bestiden şıǵar,
Keñes kelbettiden şıǵar.

Kulındaǵan biyeden,
Kudıktaǵı suv artık.

Attı joldas bolmaydı,
Arbalımen.
Jortak joldas bolmaydı,
Jorǵalımen.

Attı künde minseñ - tuvlak,
Aptada minseñ - kuvnak,
Ayında minseñ - at,
Jılında minseñ - tulpar.

Kamşı - kanat,
Kuyıskan - kuvat.

Mingеспе, mingесеñ ündespe.

Sıyır alsañ tanıp al,
Tanımasañ tarǵıl al.

Ögiz ölгенше өседі.

Sıyır müyизinen jazadı.

Їt - ırıs.

Їtpen kuda bolsañ,
Bokpen toy etersiñ.

Їt itayaǵın jalamay,
Köñili köñşimes.

Jaksı it ölimtiǵın körsetpeydi.

Їttiñ ırıldaskanı - amandaskanı.

Avıldıñ iti ala bolsa da,
Böri kelgende birigedi.

Künine jüz tülki alsa da
Tazınıñ it atı kalmaydı.

Ak it, kara it, beribir.

Küşik küyev bolǵańsa,
Їttiñ күшиги бол.

*Küheylan atın yavrusu,
Az oılayıp çok dolaşır (sindirmek için).
Asıl yiǵidin oǵlu,
Az konuşup çok dinler.*

Yılkının başı bin şehirden döner.

*Yürük bestiden¹ çıkar,
Tavsiye güzelden (yakışıklıdan) çıkar.*

*Doğurmakta olan kısıraftan,
Kuyudaki su daha iyidir.*

*Atlı arkadaş olmaz,
Arabalıyla.
Dört nala giden arkadaş olmaz,
Yorgalıyla.*

*Atı her gün binersen, post,
Haftada bir kez binersen, canlı, atak,
Ayda bir kez binersen, at,
Yılda bir kez binersen, küheylan (olur).*

*Kamçı kanat,
Kuskun kuvvettir.*

Bir ata iki kişi binmeyin; bineceksen sesinizi çıkarmayın.

*Їnek alacaksan tanı da al,
Tanımazsan beneklisini al.*

Їküz ölünceye kadar büyür.

Їnek, boynuzunda kabahatli olur.

Їt, rızktır.

*Їtle dünür olursan,
Bokla düğün yaparsın.*

*Їt yalaǵını yalamadan,
Rahat edemez.*

Їyi it ölüsünü göstermez.

Їtlerin hırlaşmaları, selamlaşmalarıdır.

*Köyün itleri kavgalı olsa da,
Kurt geldiğinde birlik olurlar.*

*Her gün yüz tilki yakalasa da,
Tazının it adı ortadan kalkmaz.*

Ak it, kara it, hepsi aynıdır.

*Їç güveysi olacağına,
Їtin eniği ol.*

İt te iyesin sıylaydı.

İt jeti kazınanıñ biri.

Belgili malşıñ bolsa,
Beliñdi buv da malğa bar.

İttiñ iyesi bolsa,
Böriniñ teñirisi bar.

Mal jıysañ konısın tap,
As jıysañ ıdıısın tap.

Eginşilikke Baylanıstı Makal-Metelder

Jeri baydıñ - eli bay.

Jerdiñ seni egin,
Erdiñ seni bilim.

Jer toymay el toymaydı.

Ekseñ egin işersiñ tegin.

Arpa biyday as eken,
Altın kumis tas eken.

Kos jüre tüzeler.

Ne ekseñ sonı orarsıñ.

Egindikti küz suvar,
Küz suvarsañ jüz suvar.

Jabayı şöp jerdi azdırar,
Erinşektik erdi azdırar.

Suvlı jer kuraksız bolmas,
Tavlı jer bulaksız bolmas.

Suvlı jer - nuvlı jer,
Bulaktı jer - turaktı jer.

Erinşek eginşiden,
Elgezek masakşı artık.

Sorı bar jigitke sortañ jer kezdeser.

Mevesi bardıñ evesi bar.

Sevir bolsa kün kürkirer,
Kün kürkirese kök dürkirer.

Dihan bolsañ,
Jeriñniñ başında bol.

Dihan bolsañ,
Kos ögiziñ teñ bolsın.

İt de sahibine saygı duyar.

İt, yedi hazineden biridir.

*Meşhur çobanın varsa,
Belini sımsıkı bağla da sürüye git.*

*İtin sahibi varsa,
Kurdun Tanrısı vardır.*

*Mal (hayvan) toplayacaksan, otağın ahırını bul,
Aş (gıda) toplayacaksan kabını kacağın bul.*

Çiftçilikle İlgili Atasözleri

Yeri (toprağı) zengin olanın, halkı da zengin olur.

*Yerin (toprağın) süsü ekin,
Yiğidin süsü bilgidir.*

Yer (doğmadan) halk doymaz.

Ekersen ekin yersin bedavadan.

*Arpa buğday aş imiş,
Altın gümüüş taş imiş.*

Grup yürüye yürüye düzelir.

Ne ekersen onu biçersin.

*Ekinliğı güzün suvar,
Güzün suvaracaksan yüz kez suvar.*

*Yabani ot yeri (toprağı) bozar,
Tembellik yiğidi bozar.*

*Sulu yer kamışsız olmaz,
Dağlık yer pınarsız olmaz.*

*Sulu yer, ormanlık yer,
Pınarlı yer, meskenlik yer.*

*Üşengeç çiftçiden,
Atak masakşı¹ daha iyidir.*

Uğursuz yiğide çorak yer denk gelir.

Meyvesi olanın övünme kaynağı vardır.

*Nisan geldiğinde gök gürler,
Gök gürlerse otlar fıskırır.*

*Çiftçi isen,
Tarlının başında ol.*

*Çiftçi isen,
Çift öküzün (birbiriyle) eşit olsun.*

1 Ekin tarlasında kalan başakları toplayan kişi.

Şaruva bolsañ,
Kos etegiñ keñ bolsın.

Dihan javında tınadı,
Balıkçı davılda tınadı.

Sağadağı suv işedi,
Ayaktağı uv işedi.

Erbir topırak, ayalasañ iyedi,
Erbir japırak sıypağandı süyedi.

Kııs malıñdı bak,
Jaz jeriñdi şap.

Eveli teñir jerge beredi,
Jerge berse elge beredi.
Elge berse erge beredi.

Katın erimen,
Dihan jerimen.

Berseñ alasıñ,
Ekseñ orasıñ.

Jer köñdi jaksı köredi,
At jemdi jaksı köredi.

Egin ekseñ tıñğa,
Şıktım dey ber şıñğa.

Kattı jerge egin şıkpas,
Kañsığan baska bilim jukpas.

Jaksılap jırtıp jeriñdi,
Kezinde ekseñ egindi,
Alarsıñ mol önimdi.

Toktatsañ jerge kalıñ kar,
Dey ber jaksı önım bar.

Jeriñde jaksılık kılğanıñ -
Tastı dey ber kırmanıñ.

Kırman bası - bereke,
Köp jürgen jer mereke.

Kıstıñ kamın jaz oyla,
Bir oylama, üş oyla.

Traktor men kombayın,
Molşılıkka jol dayın.

Ne berseñ, sonı alasıñ,
Ne sepseñ, sonı orarsıñ.

Terlep-tepşip arık kazsañ,
Küle-küle suv işersiñ.

İşçi¹ isen,
Eteğın geniş olsun².

Çiftçi yağışlı günde durur,
Balıkçı fırtınalı günde durur.

(Su akan) Yatağın boyundaki su içer,
Ayak kısmundaki zehir içir.

Her toprak şefkat gösterirsen meyve verir,
Her yaprak okşanmayı sever.

Kışın hayvanlarını güit,
Baharda tarlamı işle.

Önce Tanrı yere verir,
Yere verirse halka verir,
Halka verirse yiğide verir.

Kadın kocasıyla,
Çiftçi tarlasıyla (güzeldir).

Verirsen alırsın,
Ekersen biçersin.

Yer gübreyi sever,
At yemi sever.

Ekin ekmişsen bakir toprağa,
Çıktım diyebilirsin doruğa.

Sert yerde ekin çıkmaz,
Kurumuş kafaya bilgi girmez.

İyi sürüp tarlanı,
Zamanında ekersen ekinini,
Alırsın bol mahsul.

Tutturursan yere çok kar,
Diyebilirsin iyi mahsul var.

Toprağında (memleketinde) iyilik yapman,
Taşması demektir harmanınun.

Harman başı bereket,
Çoğun yaşadığı yer bayramdır.

Kış hazırlığını yazın düşün,
Bir değil üç kere düşün.

Traktör ile biçerdöver,
Bolluğa götürecektir yol hazır.

Ne verdiysen, onu alırsın,
Ne serptiysen, onu biçersin.

Ter içinde kalarak ark kazmışsan,
Güle güle su içersin.

1 Burada hayvancılık veya tarımla uğraşan kimse anlamındadır.

2 Çevik ol.

Jer -ırıstıñ kindigi,
Eñbek ırıstıñ kazıǵı.

Er jerge karaydı,
Kus kökke karaydı.

Suv köp bolsa, jer azadı,
Kayǵı köp bolsa er azadı.

Jaksılık, Jamandık, Dostık, Kastık, Saktıkka Baylanıstı Makal-Metelder

Jaksı özi ölgenimen sözi ölmeydi.

Jaksı jalınsañ keşer,
Asıl jamısañ öter.

Jaksı kisi kartaysa da
Akılınan tanbas.
Jaksı at kartaysa da,
Jürisinen tanbas.

Asıl eyel eri erkek, eri katın.

Jaksınıñ atı ölmeydi,
Jazuvşınıñ hatı ölmeydi.

Jaksı kız - jaǵadaǵı kundız.

Jaksı tuvsa el ırısı,
Jañbır javsa jer ırısı.

Jaksı at jatırkamaydı,
Añkav añdamaydı,
Eñgüdik tıñdamaydı.

Jaksı keldi degeñse,
Jarık keldi deseysi,
Jaksılıqtıñ uvıtın alıp keldi deseysi.

Şındık segiz,
Bakit egiz.

Jaksılardıñ ülgisi,
Janıp turǵan şamday,
Şeşenderdiñ sözderi,
Aǵıp turǵan balday.

Jamañǵa jalınba,
Adamǵa tabınba.

Jamañǵa sırtıñdı aytsañ,
Jarǵa jıǵadı.

Jaman erden jaydaǵım jaksı,
Jaman katınnan boydaǵım jaksı.

Yer (toprak) rızkın göbeǵi,
Emek (çalışma) rızkın kazıǵıdır.

Yiǵit yere bakar,
Kuş göǵe bakar.

Su çok olursa, yer azar (toprak bozulur),
Üzüntü çok olursa yiǵit azar (yiǵit bozulur).

İyilik, Kötülük, Dostluk, Düşmanlık ve Güvenlikle İlgili Atasözleri

İyi insan kendisi ölse de sözü ölmez.

İyi insan yalvarırsan affeder,
Asil (silah) bilersen keser.

İyi insan ihtiyarlasa da,
Aklını kaybetmez (bunamaz).
İyi at ihtiyarlasa da,
Yürüyüşünü kaybetmez.

Asil kadın, hem erkek, hem kadın(dır).

İyi insanın adı ölmez,
Yazarın yazısı ölmez.

İyi kız, yakadaki kunduz (kürktür).

İyi (bir insan) doğarsa, milletin rızkı,
Yağmur yağarsa, toprağın rızkı (olur).

İyi at yadırgamaz,
Saf farkına varmaz,
Kaba dinlemez.

İyi insan gelmişse,
Demek ışık gelmiştir,
İyiliğın tesirini getirmiştir.

Gerçek sekizdir,
Baht ikizdir.

İyilerin örneǵi,
Yanan kandil gibidir,
Hatiplerin sözleri,
Akan bal gibidir.

Kötüye yalvarma,
İnsana tapma.

Kötüye sırtını söylersen,
Uçuruma atar.

Kötü eyerdense eyersiz binmek daha iyidir,
Kötü karıdansa bekarlığım daha iyidir.

Halkın aydağan biy oñbas,
Katını salak üy oñbas.

Jamañğa sırıñdı aytpa,
Sırıñdı aytsañ da şınıñdı aytpa.

Japalak körseñ atıp al,
Jamannan basiñdı satıp al.

Jaman adam özi bola almaydı,
Bolğandı köre almaydı.

Jamandı jakıñğa sanama,
Jaman joldı jakıñğa sanama.

Joldasıñ jaman bolsa,
Alıs jürüp tün katpa.
Katınıñ jaman bolsa,
Kisi aldında til katpa.

Jaman dos javıñmen birge şabadı.

Kas jaman kasındağısın karaktaydı.

Jaman isinen körmeydi,
Kisiden köredi.

Aramnıñ isi örge baspaydı,
Örge bassa da örden aspaydı.

Jaksıdan kaşpa,
Jamañğa baspa.

Jaksı jürgen jerine kent saladı,
Jaman jürgen jerine ört saladı.

Jaksıdan üyren,
Jamannan jiyren.

Jaksı kisi kırkında toladı,
Jaman kisi kırkında soladı.

Jamanmen egeskenşe,
Jaksımen keñes.

Jaksı adam eldiñ ırısı,
Jaksı söz janniñ tınısı.

Mıñ javdan bir jansız jaman.

Dosı köppen sıylas,
Dosı azben sırlas.

Jav jatkan jerin belgili deme,
Jansızı janiñda turmasın.

Eki jaktama, bir jakta,
Eliñ kelse sır sakta.

*Halkını süren bey olmaz,
Kadını pasaklı ev adam olmaz.*

*Kötüye sırrını söyleme,
Sırrını söylesen de gerçeği söyleme.*

*Yabalak gördüğünde at da al,
Kötüden başını (huzurunu) satın al.*

*Kötü insan kendisi olamaz,
Olani da kıskanır.*

*Kötüyü yakından (akrabadan) sayma,
Kötü yolu yakın sanma.*

*Arkadaşın kötü olursa,
Uzun bir yola çıkıp gece yol alma.
Karın kötü olursa,
Başka birinin önünde ona seslenme.*

Kötü dost, düşmanıyla birlikte koşar¹.

Has kötü, yanındakini kıskanır

*Kötü, (kabahati) yaptığı işte değil,
İnsanda (başkasında) görür.*

*Kötü niyetlinin işi (zirveye doğru) ilerlemez,
İlerlese de zirveden geçemez.*

*İyiden kaçma,
Kötüye adım atma.*

*İyi, geçtiği (yaşadığı) yere kent inşa eder,
Kötü, geçtiği yeri ateşe verir.*

*İyiden öğren,
Kötüden iğren.*

*İyi insan kırkında dolar (olgunlaşır),
Kötü insan kırkında solar.*

*Kötüyle tartışacağına,
İyiye danış.*

*İyi insan halkın yurdun rızkı,
İyi söz canın nefesidir.*

Bin düşmandan tek casus kötüdür.

*Dostu çok olanla saygılı ilişki kur,
Dostu az olanla sırrını paylaş.*

*Düşmanın bulunduğu yere "biliyoruz" deme,
Casusu yanında durmasın.*

*İki kez savunma, bir kez savun,
Gücün yetiyorsa sırrı sakla.*

¹ Kötü dost düşmanın tarafına geçerir.

Koğam Ömirine Baylanıstı Makal-Metelder

Zamanına karay amalı.

Zamanı birdiñ amalı bir.

Hannıñ isi karağa tüsipti.

Han bolsa, jav köp,
Biy bolsa, dav köp.

Zamanına karay zañı,
Toğayına karay añı.

Akımakka arnap zañ jazılmas.

Elşige ölüm jok.

Biy bolmasañ bolma,
Biy tüsetin üy bol.

Biy ekev bolsa dav törtev.

Akka kara jok,
Karağa şara jok.

Mıskıldıñ tübi müşkil.

Keriskenniñ kesiri,
Kelgen baktı kayırar.

Urlık, urlık tübi - korlık.

Ajarlı mal - bazarlı.

Karız, karızdı berüv parız.

Jarlı bolsañ, kentti jerdi sığala,
Jalğız bolsañ bir jaksını ağala.

Şirkin meniñ öz üyim,
Keñ sarayday boz üyim.

Küyev jüz jıldık,
Kuda mıñ jıldık.

Toyğa barsañ toyıp bar,
Bar jumıstı koyıp bar.

Atı-tonı say kisi,
Jıyın-toyğa barısar.
Ulı-kızı bar kisi,
Kudalıkka barısar.

Şakırğan jerden kalma,
Şakırmağanğa barma,

Toplum Hayatıyla İlgili Atasözleri

Zamanına göre ameli.

Zamanı (dönemi) bir olanların, ameli de birdir.

Hanın işi avama düşmüş.

*Han ise, düşman çok,
Hakim ise, dava çok.*

*Zamanına (devrine) göre kanunu,
Ormanına göre hayvanı (avı).*

Aptal için kanun yazılmaz.

Elçiye ölüm yok.

*Hakim olmayacaksan olma,
Hakimin misafir olacağı ev ol.*

Hakim iki ise, dava dört (olur).

*İyiye iftira yoktur,
Kötüye ise çare yoktur.*

Küçümsemenin neticesi müşkülâttır.

*İnatla kavga etmenin olumsuzluğu,
Gelen bahtı geri çevirmesidir.*

Hırsızlık, hırsızlığın neticesi horluktur, eziyettir.

Güzel mal, pazarda iyi geçer.

Borç, borcu vermek farzdır.

*Yoksul isen, kentli yerlere sığın,
Yalnız isen bir iyi ağabey edin.*

*Ah, benim öz evim,
Geniş saray gibi boz evim¹.*

*Damat yüz yıllık,
Dünür bin yıllık(tır).*

*Düğüne gideceksen karnını doyurup öyle git,
Tüm işlerini bırakıp öyle git.*

*Atı kaftanı uygun olan kişi,
Düğün derneklere gider.
Oğlu kızı olan kişi,
Dünürlüğe gider.*

*Çağırın yerden kalma (mutlaka git),
Çağırmayana gitme.*

¹ Boz üy: Keçeden çadır, otağ.

Toyğa barsaň burın bar,
Burın barsaň orın bar.

Dalağa tünegeňse,
Molağa tün.

Köp akımaň aňsa bolganşa,
Bir akıldınıň inisi bol.

Tuvısı jakın jakın emes,
Konısı jakın jakın.

"Siz", "biz" degen jılı söz,
Aňayınğa jaraskan.

Ata -askar tav,
Ana - bavırındağı bulak,
Bala - jağasındağı kurak.

Esebin tapkan eki asar.

Pışağı bar süygenin jer,
Pışağı jok tiygenin jer.

As üstinen attama
Astan ülken emessiň.

Kömbeniň iyesi ekev,
Birevi kömgen,
Birevi körgen.

Aştiň akılı tamağında.

Atı bardıň tınısı bar,
Ası bardıň ırısı bar.

Ayğa jetpes asiňdi, avıldastan ayama.

Saluvlı avız saktağandı jeydi.

Ası bar ayaktan attama.

Kevdeden jan ketpese,
Avızdan nan ketpeydi.

Avırıp jazılğan jan olja,
Joğalıp tabılğan mal olja.

Avruvın jasırğan öledi.

Jalkavlık jaman avruv.

Arık semiredi,
Avruv jazıladı.

Azğan denege avruv üyir.

Kay jeriň avırsa jan sol jerde.

*Düğüne şölene gideceksen önce git,
Önce gidersen yer var.*

*Dışarıda geceyi geçireceğine,
Mezarlıkta geceyi geçir.*

*Kalabalık aptalların ağabeyi olacağına,
Bir akıllının erkek kardeşi ol.*

*Akrabası yakın, yakın değil,
Meskeni yakın, yakın(dır).*

*"Siz", "biz" denilen sıcak sözler,
Akrabalara yakışmıştır.*

*Baba, yüksek dağ,
Ana, yamacındaki pınar,
Çocuk, kenarındaki kamıştır.*

Yolunu bulan iki kez yer.

*Bıçağı olan sevdiği parçayı kesip yer,
Bıçağı olmayan payına düşeni yer.*

*Aşın üzerinden atlama,
Aştan büyük değilsin.*

*Gömünün sahibi ikidir,
Biri gömen,
Diğeri görendir.*

Açın akli boğazındadır.

*Atı olanın hayatı vardır,
Aşı olanın rızkı vardır.*

Bir aya yetmez aşını, köylünden kıskanma.

Uğurlu ağız (kişi) saklanamı yer.

Aşı olan kabın üstünden atlama.

*Gövdeden can uçup gitmemişse,
Ağızdan ekmek gitmez.*

*Hastalanıp iyileşen can ganimettir,
Kaybolup bulunan mal ganimettir.*

Hastalığını gizleyen ölür.

Tembellik, kötü bir hastalıktır.

*Zayıf şişmanlar,
Hastalık iyileşir.*

Zayıf bedene hastalık düşkün olur.

Bedeninin neresi ağrıyorsa, can oradadır.

**Kustar Men Jendikter Jene Tabiğat
Kubılıstarına Baylanıstı Makal-Metelder**

Şaban üyrek burın uşar.

Sümbile tuvsu su suvır.

Ürkerli aydıñ beri kıs.

Karğanıñ bir közi okta bolsa,
Bir közi bokta.

Şağala kelmey jaz bolmas.

Jaz sayğa konba,
Kıs kırğa konba.

Jut - jeti ağayındı.

Mekre balıktıñ tumsıǵı,
Taska tiymey kaytpaydı.

Balıkşınıñ üyine barsañ,
Karma jersıñ,
Eginşiniñ üyine barsañ,
Jarma jersıñ.

Eki karğa talassa,
Bir kuzǵıñğa jem bolar.

Mezgilsiz şakırǵan,
Korazdıñ basın julmak kerek.

Savıskan totı bolamın dep,
Jürisinen jañılıptı.

Kıs kıstıǵın kılmasa,
Jaz jazdıǵın kılmaydı.

Sakırılağan ayazda,
Sarı kamıstı saǵala.

Jayık basınan jel tursa,
Jaz da bolsa kıs bolar.

Batar künniñ atar tañı bar.

Er aydıñ atı baska.

Jar kulasa jayın öledi.

Sumıray kelse suv kurır.

Tavıktıñ túsine tarı kiredi.

Kıstaǵı kar, jazdaǵı jañbır -
Jerge javǵan nur.

**Kuşlar, Böcekler ve Tabiat Olayları ile İlgili
Atasözleri**

Hantal ördek önce uçar.

Sümbile¹ doğarsa su soǵur.

Ülker yıldızın göründüǵü ayların hepsi kıştır.

*Karganın bir gözü okta olursa,
Bir gözü bokta olur.*

Martı gelmeden yaz (bahar) olmaz.

*Baharda vadiye yerleşme,
Kışın kıra yerleşme.*

Kıtlık, yedi kardeşdir.

*Mersin balıǵının burnu,
Taşa deǵmeden (inadından) vazgeçmez.*

*Balıkçının evine gidersen
Karma² yersin.
Çiftçinin evine gidersen,
Yarma yersin.*

*İki karga kavga ederse,
Bir kuzgunu yem olur.*

*Vakitsiz öten
Horozun kafasını koparmak lazım.*

*Saksağan tutı (papağan) olacaǵım diye
Yürüyüşünden şaşmış.*

*Kış kışlıǵını etmezse,
Yaz yazlıǵını yapmaz.*

*Sert ayazda,
Sarı kamışa (kamışlıǵa) sığın.*

*Yayık'ın başından yel eserse,
Yaz ise de kış olur.*

Batacak günün (güneşin) atacak sabahı vardır.

Her ayın adı başka.

Kaya devrilirse yayın ölür.

Uğursuz gelirse, su kurur (çekilir).

Tavuğun düşüne darı girer.

*Kışın yağan kar, baharda yağan yağmur,
Topraǵa yağan nurdur.*

1 Sümbile: 1. Ağustos ayı. 2. Ağustos ayında görünen parlak bir yıldız.

2 Karma: Kavrulan ve el deǵirmeninde çekilen mısır unu

Ordalı jılanmen oynama.

Köline karay kazı,
Zamanına karay sazi.

Balıkta süt yok,
Balasın teñiz asıraydı.

Kuzğın as tañdamaydı.

Kıstağı suvık, jazdağı ıstık.

Ay betinde de sepkil bar.

Baka batpağına,
Balık köline.

Köldiñ kutı ketse,
Kutamı üş kün burın ketedi.

Aydiñ on beşi jarık,
On beşi karañğı.

Yuvalı yılanla oynama.

*Gölüne göre kazı,
Zamanına göre sazi¹.*

*Balıkta süt yok,
Onun yavrusunu deniz besler.*

Kuzgun aş (yiyecek) seçmez.

Kış mevsimindeki soğuk, yaz mevsimindeki sıcak.

Ayın yüzünde de çil vardır.

*Kurbağa batağına,
Balık gölüne.*

*Gölün kutu kaybolursa,
Leyleği üç gün önce gider.*

*Ayın on beşi aydınlık,
On beşi karanlık.*

Latin Harflerine ve Türkiye Türkçesine aktaran : **Dr. Metin Arıkan**